

УДК 159.923:316.647.5

Терещенко К. В.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИСТОСТІ

Терещенко К. В. Толерантність як детермінанта психологічного здоров'я особистості. У статті проаналізовано феномен толерантності особистості як детермінанти її психологічного здоров'я. Розкрито сутність психологічного здоров'я, розглянуто психологічне благополуччя як показник психологічного здоров'я особистості. Висвітлено зміст та структуру поняття «толерантність особистості», виокремлено види, компоненти та рівні толерантності особистості. Встановлено зв'язки між компонентами психологічного здоров'я та толерантністю особистості. Зроблено висновок про те, що толерантність як інтегральну характеристику особистості доцільно розглядати як одну з детермінант її психологічного здоров'я.

Ключові слова: толерантність, психологічне здоров'я, психологічне благополуччя, детермінанта психологічного здоров'я, особистість, рівні толерантності.

Терещенко К. В. Толерантность как детерминанта психологического здоровья личности. В статье проанализирован феномен толерантности личности как детерминанты ее психологического здоровья. Раскрыта сущность психологического здоровья, рассмотрено психологическое благополучие как показатель психологического здоровья личности. Изложены содержание и структура понятия «толерантность личности», выделены виды, компоненты и уровни толерантности личности. Установлены связи между компонентами психологического здоровья и толерантностью личности. Сделан вывод о том, что толерантность как интегральную характеристику личности целесообразно рассматривать как одну из детерминант ее психологического здоровья.

Ключевые слова: толерантность, психологическое здоровье, психологическое благополучие, детерминанта психологического здоровья, личность, уровни толерантности.

Постановка проблеми. В умовах соціальної та економічної нестабільності в країні дедалі більше уваги приділяється питанням забезпечення психологічного здоров'я та благополуччя людини. Отже, актуальним є пошук детермінант психологічно здорової особистості, до яких слід віднести толерантність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність поняття здоров'я у психології розкрито у дослідженнях Т.М. Дзюби [14], Л.М. Карамушки [14], І.Я. Коцана [19], Г.В. Ложкіна [19], М.І. Мушкевич [19], Г. Нікіфорова [15], О.В. Креденцер [20] та ін. Зміст та структуру психологічного здоров'я аналізували у своїх працях І.І. Галецька [8], І.В. Дубровіна [11], Ю.І. Кашлюк [16], Н.М. Колотій [18], Т.М. Титаренко [30], Н.Ю. Ярема [32] та ін. Детермінанти психологічного здоров'я особистості аналізували у своїх працях А.В. Білоножко [6], Н.В. Жигалкіна [13], Л.М. Карамушка [15], В.І. Лагодзінська [21], А.М. Шевченко [15] та ін.

Різноманітні аспекти толерантності особистості розглядали Г.Л. Бардієр [3], О.А. Грива [9], І.Б. Гриншпун [10], Г. Олпорт [23], Г.У. Солдатова [29], Л.А. Шайгерова [29] та ін. Разом із тим, проблема аналізу толерантності як детермінанти психологічного здоров'я особистості залишається не достатньо вивченою.

Мета цього дослідження полягає в аналізі толерантності як детермінанти психологічного здоров'я особистості.

Дослідження проведено в рамках виконання науково-дослідної теми лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України «Психолого-організаційні детермінанти забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій в умовах соціальної напруженості» (2019–2021 рр.), науковий керівник – дійсний член НАПН України, доктор психологічних наук, професор Л.М. Карамушка.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. В наукових джерелах психологічне здоров'я, як правило, розглядають в термінах гармонії, балансу, адаптивності, рівноваги, духовності. Дійсно, І.В. Дубровіна розуміє *психологічне здоров'я* як динамічну сукупність психічних властивостей, що забезпечують гармонію між різними сторонами особистості людини, а також між людиною та суспільством, можливість повноцінного функціонування людини в процесі життєдіяльності [12]. У сучасних західних дослідженнях широко використовують термін "*positive mental health*" (позитивне ментальне здоров'я), в якому поєднуються гедоністичний (як відчуття щастя й задоволеності) та евдемонічний (як повнота самореалізації) підходи до аналізу цього феномену [34].

На думку вчених, *психологічне благополуччя* є показником та проявом психологічного здоров'я особистості. Справді, згідно з поглядами І.І. Галецької, психологічне здоров'я є втіленням соціального, емоційного та духовного благополуччя (як ресурсу та стану), оскільки є потенційною передумовою забезпечення життєвих потреб щодо активного способу життя, досягнення власних цілей, адекватної та оптимальної взаємодії з людьми, соціальним та іншим оточенням [8].

Варто зазначити, що М. Аргайл розглядав психологічне благополуччя як переживання щастя і задоволеності життям, як переважання позитивних емоцій над негативними, а також інтенсивність вираженості позитивних емоцій [1].

Близьким до психологічного благополуччя є поняття «суб'єктивне благополуччя» особистості. Дослідники І.Ф. Аршава та Д.В. Носенко зазначають, що суб'єктивне благополуччя має два виміри, – когнітивно-рефлексивний та емоційний, – і характеризується в аспекті першого виміру почуттям задоволення життям, а в аспекті другого – переважанням у досвіді життєдіяльності людини позитивних емоцій над негативними [2].

У моделі психологічного благополуччя, розробленій західною дослідницею К. Ріфф, виокремлено шість основних складових психологічного благополуччя: *автономність* (здатність бути незалежним, протистояти соціальному тиску і оцінювати себе, виходячи з власних стандартів); *самоприйняття* (позитивне ставлення до себе і свого минулого); *особистісне зростання* (сприйняття свого життя як процесу самореалізації); *мета в житті* (переживання осмисленості життя, наявність занять, що додають життю сенсу); *управління середовищем* (успішне управління навколишнім середовищем, здатність домагатися бажаного); *позитивні відносини з іншими* (здатність бути відкритим спілкуванню і ставитися до інших людей тепло, з турботою і довірою) [цит. за 16]. Отже, толерантне ставлення до інших людей та до себе можна розглядати як один з критеріїв психологічно здорової особистості.

У цілому структура психологічного здоров'я відзначається багатокомпонентністю, в наукових джерелах існують різні підходи до її визначення. Наприклад, Ю.І. Кашлюк була створена модель психологічного здоров'я, яка включає аксіологічний, інструментальний, потребово-мотиваційний розвивальний, соціокультурний компоненти [16]. Не меншою складністю характеризується структура детермінант психологічного здоров'я особистості.

Якщо звернутися до досліджень А.В. Білоножко, то, на її думку, функцію *особистісних детермінант* психологічного здоров'я виконують особистісні якості, що характеризують внутрішню інтегрованість особистості і прагнення до саморозвитку та поділяються на мотивуючі та стабілізуючі детермінанти. *Мотивуючими* детермінантами психологічного здоров'я особистості, на думку вченої, є якості, що характеризують ставлення особистості до себе і прагнення до саморозвитку та самовдосконалення: самоцінність, відкритість, самокерування, довіра до власної інтуїції, психоенергетичний потенціал. *Стабілізуючими* детермінантами психологічного здоров'я особистості є особистісні якості, що характеризують внутрішню інтегрованість особистості: самоповага, впевненість у собі, життєстійкість, відображене самоставлення, низька внутрішня конфліктність і самозвинувачення, кар'єрна стійкість, позиція «Дорослий» [6]. До таких стабілізуючих особистісних детермінант, на наш погляд, можна віднести толерантність.

Розкриваючи зміст та структуру поняття «толерантність особистості», зазначимо, що термін «толерантність» походить від лат. *tolerantia*, що у перекладі означає «терпимість». У Філософському енциклопедичному словнику висвітлено сутність толерантності як доброзичливе або, принаймні, стримане ставлення до індивідуальних та групових відмінностей (релігійних, етнічних, культурних, цивілізаційних) [31].

Однак, на думку багатьох учених, *толерантність* не є пасивною рисою та виходить за межі суто терпимості [26; 28; 33]. Зокрема, толерантність означає не поступку, поблажливості чи потурання, а, передусім, активну позицію, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини, відмову від догматизму та абсолютизму [26]. Толерантність може проявлятися як на рівні особистості, так і на рівні соціальних груп та державних утворень.

Дослідниця Л.Г. Почебут, визначаючи толерантність як стійкість до тиску з боку інших, доброзичливість, захист своєї гідності та своїх інтересів, при повазі до інтересів іншої людини, виокремлює наступні атрибути толерантності: стійкість до впливу, тиску з боку Іншого; визнання права Іншого мати свою думку; асертивність – захист своєї думки, своїх ідей, інтересів при визнанні права Іншого мати і відстоювати свої ідеї й інтереси; довіра до іншого, заснована на знанні про те, що поведінка цієї людини не принесе вам шкоди, інтерес до думки Іншого (небайдужість) [28].

Підкреслюючи комплексний характер явища толерантності, Г.У. Солдатова та Л.А. Шайгерова виокремлюють такі чотири аспекти вивчення толерантності особистості: як психологічної стійкості, як системи позитивних установок, як сукупності індивідуальних якостей, як системи особистісних та групових цінностей [29].

Аналізуючи явище толерантності, Г.Г. Маслова виділяє такі її характеристики: 1) *системність*, оскільки толерантність являє собою сукупність елементів, що, перебуваючи у відносинах і зв'язках один з одним, утворюють єдність, яким властиві цілісність, структурність, взаємозалежність із середовищем, ієрархічність і множинність опису, тобто всі властивості системи; 2) *суб'єктність*, оскільки як суб'єкт, так і об'єкт толерантності, перебувають в активному стані у процесі діяльності; 3) *предметність*, оскільки толерантність реалізується лише тоді, коли є певне поле узгодження інтересів і пошуку компромісів; 4) *контекстність*, оскільки вибір рівня толерантності залежить від конкретних ситуацій взаємодії [22].

Західний аналітик Г. Олпорт підкреслює, що толерантність є результатом багатьох сил, що діють в одному напрямку. Чим більше діє таких чинників, як темперамент, атмосфера в родині, особливе навчання з боку батьків, різноманітний досвід, вплив школи та суспільства, тим більш толерантною стає особистість [23].

Таким чином, аналіз літературних джерел дає змогу представити толерантність як комплексну характеристику. Зокрема, згідно з поглядами В.І. Полякової, толерантність можна розглядати як інтегральну особистісну якість, яка визначає активну життєву позицію особистості щодо визнання відмінних від власних інтересів, цінностей, поглядів, звичаїв іншого, які не розходяться з мораллю, прийняття цінності різноманітності, відкритість щодо відмінного від власного досвіду, готовність до діалогу та розширення на цій основі власного досвіду [27].

На нашу думку, *толерантність особистості* слід розглядати як інтегральну характеристику, що передбачає активну позицію особистості та проявляється у шанобливому ставленні до інших людей та до себе.

У наукових джерелах виокремлюють такі *види* толерантності особистості: вікова, гендерна, міжособистісна, міжетнічна, міжкультурна, расова, релігійна, професійна, управлінська, соціально-економічна, політична [3; 9; 27; 28].

У структурі толерантності Г.Л. Бардієр виділяє такі *компоненти*: афективний, когнітивний, конативний, потребово-мотиваційний, діяльнісно-стильовий, ціннісно-орієнтаційний, етико-нормативний, особистісно-смысловий, ідентифікаційно-груповий, ідентифікаційно-особистісний [3]. На думку вітчизняної вченої О.А. Гриви, до складових толерантності слід віднести когнітивну, аксіологічну, інструментальну та якісну складові [9].

Що стосується *рівнів* толерантності, то виокремлюють низький, середній та високий рівні прояву толерантності. Зокрема, вітчизняна дослідниця проблеми толерантності О.В. Волошина вважає, що вихованість особистості може характеризуватися трьома рівнями толерантності: високим (активним), середнім (активно-ситуативним) і низьким (пасивним) [7].

Структурно-динамічна модель толерантності у міжособистісній взаємодії, розроблена Г.С. Кожухар, включає три рівні прояву толерантності:

1) *диспозиційний* – рівень фундаментальних базових установок, сформований на основі ціннісно-змістової системи особистості, яка містить також систему відносин із світом та іншими людьми;

2) *рефлексивний* – безпосереднє реагування на зовнішню ситуацію «тут і тепер». Цей рівень містить шари як несвідомих установок, когніцій та стереотипів, так і усвідомлення й рефлексивні процеси. Саме на цьому рівні відбувається процес соціальної перцепції, який є феноменальним проявом толерантного/інтолерантного сприйняття партнера;

3) *поведінковий* – конкретні акти толерантного реагування в різних поведінкових формах [17].

Отже, можна підсумувати, що *толерантність особистості* є цілісним феноменом, що характеризується складністю та багаторівневістю, пов'язаний із загальним світобаченням людини й обумовлений її особистим досвідом та індивідуально-психологічними особливостями.

Про наявність зв'язку між різними аспектами психологічного здоров'я та толерантністю особистості свідчать роботи Н.К. Бахаревої [4], І.В. Белашевої [5], Г.В. Павленко [24], С.А. Панченко [25] та ін.

Аналізуючи зв'язок між психологічним здоров'ям та толерантністю особистості, І.В. Белашева зазначає, що толерантність як інтегративна риса особистості бере участь у реалізації функції поведінкової та діяльнісної регуляції, є важливим компонентом життєвої позиції особистості, сприяє збереженню особистісної цілісності, що виявляється у психологічній стійкості особистості в ситуаціях спрямованого негативного впливу [5].

У свою чергу, Н.К. Бахарева, досліджуючи зв'язок між суб'єктивним благополуччям людини та її толерантністю, відмічає, що розвиток суб'єктивного благополуччя особистості відбувається здебільшого на основі формування внутрішньої безпеки, яка є постійно-позитивним фоном сприйняття поточної дійсності, а також на основі довіри, що дозволяє людині зайняти певну ціннісну (упереджену) позицію стосовно самої себе. Саме така позиція, на думку вченої, є передумовою проявів терпимості, прийняття та інших толерантних тенденцій особистості [4].

Згідно з поглядами С.А. Панченко, толерантність є сенсоутворювальним компонентом ціннісної системи особистості, сприяє збереженню особистісної цілісності, є динамічним фактором особистісного становлення, детермінантою розвитку мотиваційної сфери психологічно здорової особистості [25].

Таким чином, толерантність як інтегральну характеристику особистості доцільно розглядати як одну з детермінант її психологічного здоров'я.

Висновки. Психологічне здоров'я є комплексним психологічним явищем, яке обумовлено впливом багатьох особистісних детермінант. Толерантність особистості є інтегральною характеристикою, яка пов'язана із загальним світосприйняттям людини й обумовлена її особистим досвідом, особистісними якостями, цінностями та фундаментальними переконаннями, що дозволяє розглядати толерантність як одну з детермінант психологічного здоров'я особистості. Врахування толерантності як однієї з його детермінант сприятиме розробці програм забезпечення психологічного здоров'я населення.

Перспективи подальшого дослідження полягають в експериментальному аналізі зв'язку між психологічним здоров'ям людини та її толерантністю.

Список використаних джерел

1. Аргайл М. Психология счастья. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 271 с.
2. Аршава І.Ф., Носенко Д.В. Суб'єктивне благополуччя і його індивідуально-психологічні та особистісні кореляти. *Вісник ДНУ: Серія: Педагогіка і психологія*. 2012. Вип. 18. Т. 20. № 9/1. С. 3–10.
3. Бардьер Г.Л. Социальная психология толерантности. Санкт-Петербург : Изд-во СПбГУ, 2005. 188 с.
4. Бахарева Н.К. Суб'єктивне благополуччя як системообразующий фактор толерантности : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Хабаровск, 2004. 150 с.
5. Белашева И.В. Толерантное поведение как критерий психологического здоровья личности. *Мир науки, культуры, образования*. 2014. 6(49). С. 243–245.
6. Белоножко А.В. Исследование структурных компонентов и личностных детерминант психологического здоровья. *Научовий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. Вип. 1(46). С. 23–30.
7. Волошина О.В. Педагогічні умови виховання толерантності у підлітків старшого віку в позакласній роботі : дис... канд. пед. наук : 13.00.07. Вінниця, 2007. 197 с.
8. Галецька І.І. Психологічне здоров'я як проблема національної безпеки. *Научовий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2012. №2(1). С. 49–58.
9. Грива О.А. Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища : автореф. дис... д-ра філос. наук : 09.00.10. АПН України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2008. 32 с.
10. Гриншпун И.Б. Понятие и содержание характеристики толерантности (к вопросу о толерантности, как психическом явлении). *Толерантное сознание и формирование толерантных отношений (теория и практика) : сб. науч.-метод. ст.* Москва ; Воронеж : Изд-во МПСИ; МОДЭК, 2003. С. 31–40.
11. Дубровина И.В. Психическое здоровье детей и подростков : учеб. пособие. Москва : Академия, 2000. 256 с.
12. Дубровина И.В. Школьная психологическая служба: вопросы теории и практики. Москва : Педагогика, 1991. 232 с.
13. Жигалкіна (Лебедева) Н.В. Основні детермінанти психологічного здоров'я особистості. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Vol. 17. No 5. 2016. P. 144–149.
14. Карамушка Л.М., Дзюба Т.М. Феномен «здоров'я» як актуальний напрям досліджень в організаційній психології. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2019. № 1(16). С. 22–33. URL : <https://doi.org/10.31108/2.2019.1.16.2>
15. Карамушка Л.М., Шевченко А.М. Психологічні чинники та умови забезпечення психологічного здоров'я менеджерів освітніх організацій. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2017. Том I : *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. Вип. 47. С. 22–29.
16. Кашлюк Ю.І. Психологічне здоров'я і психологічне благополуччя особистості як складові задоволеності життям. *Психологічний часопис*. 2017. Том 7. № 3. С. 47–58.
17. Кожухарь Г. С. Проблема толерантности в межличностном общении. *Вопросы психологии*. 2006. № 2. С. 3–12.
18. Колотій Н.М. Формування психологічного здоров'я особистості. *Вісник ХДПУ ім. Г.С. Сковороди. Психологія*. 2001. Вип. 6. С. 143–148.
19. Коцан І. Я., Ложкін Г. В., Мушкевич М. І. Психологія здоров'я людини / за ред. І. Я. Коцана. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2011. 430 с.
20. Креденцер О. В. Теоретичний аналіз основних підходів до визначення поняття «здоров'я» в психології. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. праць Ін-ту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. 2020. Том I : *Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. Вип. 55. С. 44–50.
21. Лагодзінська В. І. Креативність як важлива детермінанта забезпечення психологічного здоров'я персоналу освітніх організацій: теоретичний аналіз проблеми. *Актуальні проблеми психології : зб. наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. I : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія*. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2019. Вип. 54. С. 29–35.

22. Маслова Г. Г. Воспитание толерантности как фактор развития личности : автореф. дисс. : 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования. Псков, 2006. 234 с.
23. Олпорт Г. Толерантная личность. *Национальный психологический журнал*. 2011. №2(6). С. 155–159.
24. Павленко Г.В. Толерантність до невизначеності як ресурс психологічного благополуччя студентів. *Актуальні проблеми психології*. Том 7. Вип. 47. 2019. С. 208–219.
25. Панченко С.А. Развитие толерантности как условие сохранения психологического здоровья подростков : дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Ставрополь, 2007. 258 с.
26. Пірен М.І. Толерантність – дієвий чинник злагоди та консолідації в сучасному українському суспільстві. URL : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/06/08.pdf>
27. Полякова В.І. Соціально-психологічні умови розвитку гендерної толерантності вчителів загальноосвітніх навчальних закладів : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи. Київ, 2018. 342 с.
28. Почебут Л.Г. Кросс-культурная и этническая психология : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2012. 336 с.
29. Психодиагностика толерантности личности / под ред. Г.У. Солдатовой, Л.А. Шайгеровой. Москва : Смысл, 2008. 172 с.
30. Титаренко Т.М. Індикатори психологічного здоров'я особистості. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. 2016. Вип. 9. С. 196–215. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2016_9_15
31. Філософський енциклопедичний словник / [голова редкол. В. І. Шинкарук]. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
32. Ярема Н.Ю. Психологічне здоров'я особистості. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 106–115.
33. Яценко Ю.С. Воспитание толерантности студентов средствами межкультурной коммуникации в процессе языкового образования : автореф. дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Москва, 2008. 20 с.
34. Lukat, Ju., Margraf, Ju., Lutz, R., Van der Veld, W.M., Becker, E.S. Psychometric properties of the Positive Mental Health Scale (PMH-scale). *BMC Psychology*. 2016. No 4(1). URL : https://www.researchgate.net/publication/293807917_Psychometric_properties_of_the_Positive_Mental_Health_Scale_PMH-scale

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Argajl M. Psihologija schast'ja. Sankt-Peterburg : Piter, 2003. 271 s.
2. Arshava I.F., Nosenko D.V. Subiektyvne blahopoluchchia i yoho indyvidualno-psykholohichni ta osobystisni koreliaty. *Visnyk DNU: Seriya: Pedahohika i psykholohiia*. 2012. Vyp. 18. T. 20. № 9/1. S. 3–10.
3. Bardier G.L. Social'naja psihologija tolerantnosti. Sankt-Peterburg : Izd-vo SPbGU, 2005. 188 s.
4. Bahareva N.K. Subektivnoe blagopoluchie kak sistemoobrazujushhij faktor tolerantnosti : diss. ... kand. psihol. nauk : 19.00.01. Habarovsk, 2004. 150 s.
5. Belasheva I.V. Tolerantnoe povedenie kak kriterij psihologicheskogo zdorov'ja lichnosti. *Mir nauki, kul'tury, obrazovanija*. 2014. 6(49). S. 243–245.
6. Belonozhko A.V. Issledovanie strukturnykh komponentov i lichnostnykh determinant psihologicheskogo zdorov'ja. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriya 12: Psykholohichni nauky*. Vyp. 1(46). S. 23–30.
7. Voloshyna O.V. Pedahohichni umovy vykhovannia tolerantnosti u pidlitkiv starshoho viku v pozaklasnii roboti : dys... kand. ped. nauk : 13.00.07. Vinnytsia, 2007. 197 s.
8. Haletska I.I. Psykholohichne zdorovia yak problema natsionalnoi bezpeky. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 2012. №2(1). S. 49–58.
9. Hryva O.A. Tolerantnist v protsesi stanovlennia molodi v umovakh polikulturnoho seredovyshcha : avtoref. dys... d-ra filos. nauk: 09.00.10. APN Ukrainy, In-t vyshch. osvity. Kyiv, 2008. 32 s.
10. Grinshpun I.B. Ponjatie i sodержanie harakteristiki tolerantnosti (k voprosu o tolerantnosti, kak psihicheskom javlenii). *Tolerantnoe soznanie i formirovanie tolerantnykh otnoshenij (teorija i praktika)* : sb. nauch.-metod. st. Moskva ; Voronezh : Izd-vo MPSI; MODJeK, 2003. S. 31–40.
11. Dubrovina I.V. Psihicheskoe zdorov'e detej i podrostkov : ucheb. posobie. Moskva : Akademija, 2000. 256 s.
12. Dubrovina I.V. Shkol'naja psihologicheskaja sluzhba: voprosy teorii i praktiki. Moskva : Pedagogika, 1991. 232 s.
13. Zhyhalkina (Lebedieva) N.V. Osnovni determinanty psykholohichnoho zdorovia osobystosti. *Fundamental and applied researches in practice of leading scientific schools*. Vol. 17. No 5. 2016. R. 144–149.
14. Karamushka L.M., Dziuba T.M. Fenomen «zdorovia» yak aktualnyi napriam doslidzhen v orhanizatsiinii psykholohii. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*. 2019. № 1(16). С. 22–33. URL : <https://doi.org/10.31108/2.2019.1.16.2>
15. Karamushka L.M., Shevchenko A.M. Psykholohichni chynnyky ta umovy zabezpechennia psykholohichnoho zdorovia menedzheriv osvitnikh orhanizatsii. *Aktualni problemy psykholohii* : zb. nauk. prats In-tu psykholohii imeni H.S. Kostiuks NAPN Ukrainy. 2017. Tom I : *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia. Sotsialna psykholohiia*. Vyp. 47. S. 22–29.
16. Kashliuk Yu.I. Psykholohichne zdorovia i psykholohichne blahopoluchchia osobystosti yak skladovi zadovolenosti zhyttiam. *Psykholohichni chasopys*. 2017. Tom 7. № 3. S. 47–58.
17. Kozuhar' G. S. Problema tolerantnosti v mezhlichnostnom obshhenii. *Voprosy psihologii*. 2006. № 2. S. 3–12.
18. Kolotii N.M. Formuvannia psykholohichnoho zdorovia osobystosti. *Visnyk KhDPU im. H.S. Skovorody. Psykholohiia*. 2001. Vyp. 6. S. 143–148.
19. Kotsan I. Ya., Lozhkin H. V., Mushkevych M. I. Psykholohiia zdorovia liudyny / za red. I. Ya. Kotsana. Lutsk : RVV «Vezha» Volyn. nats. un-tu im. Lesi Ukrainky, 2011. 430 s.

20. Kredentser O. V. Teoretychnyi analiz osnovnykh pidkhodiv do vyznachennia poniattia «zdorovia» v psykhologii. *Aktualni problemy psykhologii* : zb. nauk. prats In-tu psykhologii imeni H.S. Kostiuка NAPN Ukrainy. 2020. Tom I : *Orhanizatsiina psykhologhiia. Ekonomichna psykhologhiia. Sotsialna psykhologhiia*. Vyp. 55. S. 44–50.
21. Lahodzinska V. I. Kreatyvnyy yak vazhlyva determinanta zabezpechennia psykhologichnoho zdorovia personalu osvitynih orhanizatsii: teoretychnyi analiz problemy. *Aktualni problemy psykhologii* : zb. naukovykh prats Instytutu psykhologii imeni H. S. Kostiuка NAPN Ukrainy. T. I : *Orhanizatsiina psykhologhiia. Ekonomichna psykhologhiia. Sotsialna psykhologhiia*. Kyiv : Instytut psykhologii imeni H.S. Kostiuка NAPN Ukrainy, 2019. Vyp. 54. S. 29–35.
22. Maslova G. G. Vospitanie tolerantnosti kak faktor razvitiya lichnosti : avtoref. diss. : 13.00.01 – obshhaja pedagogika, istorija pedagogiki i obrazovaniya. Pskov, 2006. 234 s.
23. Olport G. Tolerantnaja lichnost'. *Nacional'nyj psihologicheskij zhurnal*. 2011. №2(6). S. 155–159.
24. Pavlenko H.V. Tolerantnist do nevyznachenosti yak resurs psykhologichnoho blahopoluchchia studentiv. *Aktualni problemy psykhologii*. Tom 7. Vyp. 47. 2019. S. 208–219.
25. Panchenko S.A. Razvitie tolerantnosti kak uslovie sohraneniya psihologicheskogo zdorov'ja podrostkov : diss. ... kand. psihol. nauk : 19.00.07. Stavropol', 2007. 258 s.
26. Piren M.I. Tolerantnist – diievyi chynnyk zlahody ta konsolidatsii v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi. URL : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2015/06/08.pdf>
27. Poliakova V.I. Sotsialno-psykhologichni umovy rozvytku hendernoi tolerantnosti vchyteliv zahalnoosvitynikh navchalnykh zakladiv : dys. ... kand. psykhol. nauk : 19.00.05 – sotsialna psykhologhiia; psykhologhiia sotsialnoi roboty. Kyiv, 2018. 342 s.
28. Pochebut L.G. Kross-kul'turnaja i jetnicheskaja psihologija : uchebnoe posobie. Sankt-Peterburg : Piter, 2012. 336 s.
29. Psihodiagnostika tolerantnosti lichnosti / pod red. G.U. Soldatovoj, L.A. Shajgerovoj. Moskva : Smysl, 2008. 172 s.
30. Tytarenko T.M. Indykatory psykhologichnoho zdorovia osobystosti. *Psykhologichni nauky: problemy i zdobutky*. 2016. Vyp. 9. S. 196–215. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pnpz_2016_9_15
31. Filosofskiy entsyklopedychnyy slovnyk / [holova redkol. V. I. Shynkaruk]. Kyiv : Abrys, 2002. 742 s.
32. Iarema N.Iu. Psykhologichne zdorovia osobystosti. *Yurydychna psykhologhiia*. 2015. № 2. S. 106–115.
33. Jacenko Ju.S. Vospitanie tolerantnosti studentov sredstvami mezhkul'turnoj kommunikacii v processe jazykovogo obrazovaniya : avtoref. diss. ... kand. ped. nauk : 13.00.08. Moskva, 2008. 20 s.
34. Lukat, Ju., Margraf, Ju., Lutz, R., Van der Veld, W.M., Becker, E.S. Psychometric properties of the Positive Mental Health Scale (PMH-scale). *BMC Psychology*. 2016. No 4(1). URL : https://www.researchgate.net/publication/293807917_Psychometric_properties_of_the_Positive_Mental_Health_Scale_PMH-scale

Tereshchenko, K. V. Tolerance as a determinant of an individual's psychological health. The article analyzes the phenomenon of personal tolerance as a determinant of an individuals' psychological health. The author discusses the essence of psychological health and the terminology used to describe it. Psychological well-being is considered as an indicator of an individual's psychological health.

The author dwells on the content and structure of the concept of personal tolerance noting that personal tolerance is an integral characteristic of the individual that reflects his/her active position and his/her respect for other people and for themselves. The author describes in detail the types, components and levels of personal tolerance.

It is emphasized that personal tolerance is a complex phenomenon that has different levels, which are associated with the general worldview of the individual and his/her personal experience and psychological characteristics.

The article also highlights the relationship between the components of psychological health and personal tolerance.

The author concludes that tolerance as an integral characteristic of the individual should be considered as a determinant of their psychological health.

Key words: tolerance, psychological health, psychological well-being, psychological health determinant, personality, levels of tolerance.

Відомості про автора

Терещенко Кіра Володимирівна, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії організаційної та соціальної психології Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ, Україна.

Tereshchenko, Kira Volodymyrivna, PhD, senior researcher, Laboratory of organizational and social psychology, G.S. Kostyuk Institute of psychology of the NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1149-2704>

E-mail: kteresh75@gmail.com